

STAD

GUY CARDEYNAELS

DER

BRIEVEN AAN EEN BEGRAAFPLAATS

DODEN

ERTSBERG

Inhoud

	Het Einde van de Geschiedenis	9
1	Een nieuwkomer in de dodenstad <i>Ein deutscher Soldat</i>	23
2	Samengevat is het leven simpel <i>Josef Lieber</i>	49
3	Wij heren van Java <i>John Robijn</i>	71
4	Eer de Schepper in het schepsel <i>Friedrich Alpers</i>	99
5	De rat en het haringmirakel <i>Albert Breitzke</i>	127
6	De tering in het lichaam van Christus <i>Erich Schlottmann</i>	153
7	Moeders is men geneigd te geloven <i>Martin Voskamp</i>	177
8	Lorem ipsum <i>Hugo Triebke</i>	209
9	Vijgen na Pasen <i>Emil Feigenbaum</i>	237
10	Oorlog is wreed – liefde is wreder <i>Helmut Peßl</i>	269
	Leven na de Dood <i>Werner Kosak</i>	291
	Dank en verantwoording	305

'Ben jij ook naaw sjoow geweest?'

De eerste dag in het tweede kleuterklasje zit erop. Volgens de juf zal onze oudste vroeg of laat naar de logopedist moeten. Voor mijn part houdt ze haar perfect spraakgebrekje levenslang.

'Nee, papa's gaan toch niet naar school. Papa's gaan naar hun werk.'

'Maaw papa?'

'Ja, meisje?'

'Waaw is jouw wewwuk?'

'Dat weet je toch? Waar is papa zijn werk?'

Ze denkt een seconde na, dan daagt het haar.

'Bij de wekstocke!'

'Ja, als jij met papa meegaat, krijg je altijd een lekstok in het café. Maar wat is er achter het café? Buiten, op het gras?'

Ze denkt langer na en kijkt een tikje schalks, alsof ze aanvoelt dat het antwoord een beetje raar is.

'Kwuisjes.'

'En waarom staan daar kruisjes?'

'Daaw liggen mensen begaafd.'

'En waarom liggen die mensen daar begraven?'

'Omdat die dood zijn.'

'Goed zo, meisje. Omdat ze dood zijn. Weet je ook hoe dat komt?'

'Die hebben gevecht.'

'Die hebben gevochten. Dat is niet flink hè, vechten.'

'Nee papa, dat is pijn doen. Dat is niet wief.'

'Dat is zeker niet lief. Zeg, en wat heb jij vandaag op school gedaan?'

'Papa?'

'Ja meisje?'

'Wat betekent dood zijn?'

De deconstructieve dialoog: al duizenden jaren verfijnen die kleine rotzakjes hun techniek.

'Dood zijn... Weet je nog, meisje, van Toke en Philomène?'

'Die zijn naaw de kippenhemel!'

De vogelgriep kende deze zomer geen genade.

'Toke en Philomène zijn naar de kippenhemel. Dat is dood zijn.'

'Zijn die mensen van jouw wewwuk dan ook in de kippenhemel?'

Oké, misschien had ik de hemel niet moeten opdelen per soort. Het moest snel gaan, toen de botte aanblik van vergankelijkheid in onze tuin snel om een troostende verklaring vroeg.

'Nee, die zijn in de mensenhemel.' Ik aarzel even. 'Maar niet allemaal.'

—

Voor Mia en Tjeu,
wier ouders noch
grootouders een
oorlog hebben
meegemaakt.

Het Einde van de Geschiedenis

Een morzel pinda tolt in slow motion door de lucht. Het object lijkt door een visceuze atmosfeer te zwemmen, de speekselfilm errond weerkaatst het tl-licht. Halfbewust bereken ik de baan die het pal op mijn dij zal doen landen; ik zou het uit koers kunnen brengen of mijn been kunnen verplaatsen. Maar ik onderneem niets. Mijn reflex bestaat erin me neer te leggen bij de inslag, die daardoor onvermijdelijk wordt. Een gedachte die zich probeert te vormen rond de menselijke vrije wil is niet opgewassen tegen het orkest dat aanzwelt onder mijn hersenpan.

Niemand anders in de parochiezaal hoort het crescendo van Richard Strauss' *Also Sprach Zarathustra* uitmonden in zijn overweldigende c-majeur-slotakkoord.

Daar ligt, roerloos en weerzinwekkend, andermans uitgespuugd eten op mijn lichaam.

Aan het woord is Roger, die een kwartier geleden aan me is voorgesteld als 'expert verzet en *Sicherheitsdienst*'. Sindsdien heb ik er geen speld tussen gekregen. Ik houd mijn gezicht in de plooi, knik af en toe instemmend en doe alsof ik het pindabrodstuk op mijn schoot niet heb opgemerkt. Er volgen er nog: Roger blijft nootjes knabbelen en met vuur woorden als *Kampfgruppe* en *Luftwaffe* in de mond nemen.

Mijn job is herdenken en het is dankzij mensen als Roger dat er nog iets te herdenken valt. Hij heeft al vier boeken geschreven over de Tweede Wereldoorlog. Het probleem, klaagt hij, is dat niemand ze leest. De laatste

levende getuigen zijn netjes opgeborgen in het rusthuis en de jongeren doen alsof er nooit iets is gebeurd. De opkomst op een dag als deze is om te huilen.

Dat ik hier aanwezig ben, zegt veel over mijn moreel plichtsbesef!

Bescheiden glimlachend neem ik Rogers complimentje in ontvangst. Zal ik de sfeer doodslaan door erop te wijzen dat de Duitse oorlogsgraven-dienst me betaalt om hier te zijn?

Nah.

Vanochtend zijn er vier *Stolpersteine* in de trottoirs van Beverlo gemetseld; de gegraveerde koperen kasseitjes die je vindt bij woningen van slachtoffers van de nazi's. Gunter Demnig, de artiest die ze bedacht, is vanuit Berlijn afgezakt om de nieuwste exemplaren persoonlijk in de Kempen-grond te drukken. Achteraf slurpen we van kommetjes erwtensoep in zaal De Schans, ik in mijn fietsbroek met garnituur van aardnotenbresilienne, Demnig op zijn klompen zonder sokken. Roger houdt het goddank bij pinda's. Een heildronk op de helden.

'Gaston Ooms, notaris en burgemeester, vermoord te Flossenbürg.

Dominicus Dekelver, gefusilleerd te Breendonk.

Alfons Heyligen, gefusilleerd te Breendonk.

Albert Huybrechts, laffelijk neergekogeld te Korspel, lid van de weerstand, gevallen voor God, Vorst, Vaderland.'

Een stormloop was het inderdaad niet: hooguit dertig man. In een schrale allerheiligenwind luisterden we voor het ouderlijke huis van Dominicus 'Munis' Dekelver naar diens lotgevallen. Flarden ervan verzopen in het geraas van de steenweg, de voorzitter van de heemkundige kring sprak onverstaanbaar verder. Tot slot bracht een blazersensemble een onzekere *Brabançonne* ten gehore terwijl meneer Demnig hurkend de overtollige cementpap van het struikelsteentje veegde. Twee bejaarde mannen in dito kostuum hielden vaandelstokken met Belgische tricolores voor de borst, de rechtervingertoppen plechtstatig aan de rand van hun baret.

Een bebaarde kruidenier in kaftan en kufimuts kwam Anadolu Market uitgeschuifeld en keek het exotische gebeuren gelaten aan tot zijn sigaret op was.

En hoog boven onze hoofden, dat was mooi, bad een buizerd voor Munis Dekelver en voor vorst, voor vrijheid en voor recht.

De gemiddelde leeftijd van de groep schatte ik op zo'n zeventig jaar – mijn collega's Umama (18), Judith (19), Myriam (48) en ikzelf (40) trokken de raming met enkele jaren naar beneden. Het pijnlijke was dat uitgerekend wij, de vier niet-gepensioneerde aanwezigen, de afvaardiging van de vijand waren.

Nu ja, vijand – geweest vijand. De vijand van vandaag, daar vechten we samen tegen. Het zijn de flierefluiters die het verleden vergeten zijn. Je vindt ze overal. Maar niet voor de gevel van Munis Dekelver, deze morgen.

Naar hoeveel van dit soort plechtigheden ik nog gedetacheerd zal worden, is maar de vraag. De stroom aan lidgelden en giften richting de *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge* droogt snel op. Dat was ooit anders. Vroeger was het geen zeldzaamheid dat een kinderloze oorlogsweduwe haar hele hebben en houden aan de oorlogsgravendienst naliet. En in 1952 gaf de Belgische staat zelfs 16 hectare grond in bruikleen. (Of '64 *preußische Morgen*', zoals het in de Duitstalige versie van de akte werd opgenomen. Door iemand die zijn neus ophaalde voor het metrisch stelsel, of was het ook een kwestie van 'de vlag planten' – een restje Pruisische veroveringsdrang dat nog de kop opstak?)

Die concessie had een goede reden. In de betreffende grond rusten bijna veertigduizend gesneuvelde Wehrmachtsoldaten en SS'ers, in België achtergebleven na de jongste wereldbrand. Sinds de zomer van 1946 waren ze één voor één opgediept uit provisorische *Feldgräber*, ontgraven uit door de bezetter aangelegde *Ehrenfriedhöfe*, weggezuiverd uit hoekjes van dorpskerkhoven en overgedragen door Amerikaanse *Graves Registration Companies*. Op vrachtwagens hadden ze hun laatste rit gemaakt naar een braakliggend perceel bij het Limburgse Lommel.

Nergens ten westen van de Dnjepr liggen sindsdien meer Duitse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op één plek.

‘En gij moet zeker zien dat er gene wegloopt!’ Het moet de vaakst gehoorde reactie zijn wanneer ik mensen vertel waar ik mijn dagen slijt.

Welja, dat en zorgen dat er nooit meer oorlog komt.

‘Ah, maar dan zijt ge toch verkeerd bezig!’

Dat lijkt helaas te kloppen.

Toen de Volksbund in 1993 een jeugdontmoetingscentrum bij de begraafplaats opende, vierde het optimisme over de toekomst nochtans hoogtij. De Bom zou dan toch niet vallen. Het IJzeren Gordijn was opengetrokken en de Koude Oorlog beëindigd. Een brave Bondsrepubliek was verrezen uit de assen van het Derde Rijk en uitgegroeid tot de betrouwbare motor van een eengemaakt Europa. Zelfs dat maffe Duitslandje in het oosten was uiteindelijk gezwicht voor de liberale democratie en het kapitalisme. Het einde van de geschiedenis was in zicht, proclameerde de Amerikaanse denker Francis Fukuyama. Het westers model zou zich uitrollen over de hele wereld, en dat zou het dan wel zo’n beetje zijn. Na het domesticeren van het schaap en de wolf, het rund en het ros, had de mens ten langen leste ook zichzelf getemd.

Om de wereldvrede een laatste duwtje in de rug te geven, schortte men in België maar vast de militaire dienstplicht op.

En om de tijd inderdaad te kunnen bevroren op een gelukzalig hoogtepunt, deed ook de Duitse oorlogsgravendienst zijn duit in het zakje. Duizenden scholieren uit Duitsland en omstreken werden naar de nieuwe jeugdherberg in Lommel gestuurd. Educatieve medewerkers moesten hen, met het reusachtige woud aan grafkruisjes als didactisch materiaal, waarschuwen voor de gevaren van dictatuur en de gevolgen van oorlog.

Fast forward naar vandaag. De laatste van die educatieve medewerkers ben ik.

Want behalve de zon heeft alles zijn schaduwzijde. Van vrede word je schijnbaar dik. Pafferig en zelfgenoegzaam. Als ze tenminste zo vanzelfsprekend wordt dat je je niet meer kan voorstellen dat ze er niet zou zijn. Laat het nu net die toestand zijn waar de Europeanen zich knorrend van welbehagen in hebben laten afglijden, aldus de dames en heren opinie-makers. Tandeloze *gutmenschen* zijn we geworden – en de rest van de wereld loopt het water in de mond bij zoveel vetgemest lekkers.

Van het Einde van de Geschiedenis van Fukuyama hoor je niks meer. Des te vaker wordt gewaarschuwd voor de Ondergang van het Avondland, naar het boek waarin Oswald Spengler de Europese beschaving honderd jaar geleden al op sterven na dood verklaarde.

‘*Elle peut mourir*,’ zei de Franse president Macron op 25 april 2024 in een toespraak aan de Sorbonne. Hij had het over Europa.

Dromen over wereldvrede hebben weer plaatsgemaakt voor inzichten rond de eeuwige *Existenzkampf* – de strijd om het voortbestaan.

Daar komen ze nu mee. Net nu ik mijn boeltje op orde had. Werk, vrouw in het onderwijs, nieuwe kippen voor het keukenafval en zonnepanelen aan de zuidkant. Tweede kind bijna uit de luiers. In tegenstelling tot het eerste heeft het twee balletjes en een piemel en daarmee is de spreekwoordelijke koningswens uitgekomen. Tijd dat vader een afspraak maakt om een en ander door te laten knippen, vindt moeder.

En moeders is men geneigd te geloven, zo kribbelde een achttienjarige Martin Voskamp in een bundel die hij de ronkende titel *Deutschland, Politik und ich* meegaf. Hij rust in blok 33, graf 121, we zullen hem nog tegenkomen.

Op het moment dat mijn biologische relevantie dus op het punt staat te verdwijnen, wordt me ondubbelzinnig te verstaan gegeven dat ook mijn professionele houdbaarheid is verstreken. Ik blijf warempel een *bullshit job* te hebben. Het jongerencentrum bij de begraafplaats gaat dicht. Gedaan met workshops over mensenrechten en themaweken rond vredesprocessen, heeft de Volksbund beslist. Te duur. In plaats daarvan zal er

op termijn een piepklein museum komen. Daar kan ik misschien halftijds wat komen rondschuifelen.

‘Excuseer meneer, liggen hier enkel Duitsers begraven?’

‘Nee hoor mevrouw, ook Polen, Litouwers, Letten, Esten – laat ik de wijzers van de klok ongeveer volgen, wie weet gaan ze er sneller van draaien – Russen, Kazachen en Turkmene en Kirgizezen en Turkestanen, ze zijn niet altijd even makkelijk uit mekaar te houden maar als iemand volgens zijn steekkaartje geboren is in de Autonome Socialistische Sovjet-republiek Turkestan tijdens de luttele zes jaar van haar bestaan, dan maak ik er verder geen zaak van. Hetzelfde met de Kaukasiërs, God mag weten waar de Karatsjaj-Tsjerkes eindigt en de Kabardino-Balkaar begint, Georgiërs en Armeniërs zijn al wat makkelijker herkenbaar door de namen die op -adze, -vili of -ian eindigen, al is dat natuurlijk lang geen sluitend werk. Een Javaan, een Turk, Bulgaren, Roemenen, Oostenrijkers en Hongaren van voor en van na de scheiding, in het eerste geval met inbegrip van Kroaten, Serviërs en Slovenen. Dan uiteraard de jonge Kroaten, Serviërs en Slovenen die met Oostenrijk net zomin uitstaans hebben gehad als met Hongarije, naast de zonen van andere westelijke Balkanvolkeren die al dan niet onder Joegoslavisch bestuur hebben geleefd. Italianen, minstens één Nederlander, even kijken, o, en vergeet u onze Oekraïeners niet. Of ons paar dozijn Belgen, waarvan de meesten nog liever doodvielen als Duitser dan te moeten leven als Belg, als u begrijpt wat ik bedoel. Let wel, voorgaande staat min of meer los van de *Volksdeutsche* uit zowat alle genoemde landen plus Engeland, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Finland, het Russische Rijk dan wel de Sovjet-Unie, China, Paraguay, Duits-Zuidwest-Afrika, dat zult u uit uw reisbrochures misschien als Namibië kennen. En drie man uit de Verenigde Staten, daar ter wereld gekomen na 1868 en dus rechtens de eerste clause van de eerste sectie van het veertiende amendement op de Grondwet Amerikaanse staatsburgers tot het eventuele verlies van dat statuut om evidente redenen. Daar zou ik u graag van alles over vertellen, mocht u een toverspreuk kennen waardoor de vingerafdrukken op deze vitrines verdwijnen zonder poetsen.’

Een norse eunuch met een sleutelbos, je zou de mensen de stuipen op het lijf jagen.

Voor Myriam is het sowieso welletjes geweest, zij gaat dichterbij huis in Nederland werken. Umama en Judith zal het uiteindelijk worst wezen. Die doen bij ons enkel hun *Freiwilliges Soziales Jahr*. Heel normaal is dat bij onze oosterburen: na je middelbare school ergens een jaar vrijwilligerswerk doen. Dat kan gaan van ouderenzorg in Mecklenburg-Vorpommern tot Engelse les geven in Cambodja. Judith en Umama hebben ervoor gekozen ons te komen bijstaan in de vredeseducatie aan hun generatiegenoten. Over negen maanden zullen ze ons allerlaatste internationale jeugdkamp mee begeleiden en daarna, samen met de deelnemers, voorgoed de deur achter zich dichttrekken. Plons, het leven in.

Wat er allemaal van blijft hangen, daar heb je het raden naar. Het is in elk geval een opbeurende gedachte dat er in Cambodja kindjes rondlopen die Engels spreken met een Duits accent.

Blijft over: ondergetekende. Iets tussen een late *Gen X* en een vroege *millennial*. Volgens Umama en Judith eigenlijk gewoon al een *boomer*. Een vleesetend prehistorisch monster dat *dad jokes* over *pronouns* maakt. En dat, ik geef het toe, nazi-Duitsland moeilijk kan loslaten.

Een stukje ervan, tenminste. Veertigduizend mensen die naar de ondergang werden meegesleurd door een ‘Oostenrijkse lul-de-behanger’, zoals Emil Feigenbaum (blok 57, graf 146) de *Führer* placht te noemen. Ook met hem zullen we nog kennismaken.

Zij zijn de stille getuigen van de orkaan van geweld die in de tijd van mijn grootouders over Europa raasde. De aanrichters ervan zelfs. Of slachtoffers, zoals ik hen hierboven ietwat uitdagend noemde. Het blijft oppassen met taalgebruik dat als vergoelijkend kan overkomen. Vraag dat maar aan Rozette Servaes. Zij schreef eind 1989 een gedicht met de naam *Lommel*. Ze stuurde het op naar poëzie-idoel Herman de Coninck, die het zo treffend vond dat het volgens hem ‘op elke poster van elke vredesbewe-

ging' zou moeten prijken. In 2022 raketde de Nederlandse columnist Frits Abrahams het op in zijn stukje in *NRC*.

Hier liggen geen soldaten
maar jongens die goed konden timmeren,
beenhouwers, profeten en onderwijzers.
Ze speelden vroeger voetbal. Hier liggen
schilders, ramenwassers en dromers.
Ze droomden ervan een eigen café en
eethuis te beginnen. Ze namen vroeger centen
mee naar hun café, later hun lief
die nu alleen moet gaan.
Hier liggen geen soldaten maar herders
en boeren, metsers en heel jonge ministers.
En bankbedienden. Winkeliers, tuinmannen,
schrijvers. En veel vaders. Van nu en later.
Hier slapen kinderen van zeventien.
Hier slapen schouders en lieve jukbeenderen.
Hier slapen misschien drie echte soldaten, misschien vier.

De Nederlandse activist Arthur Graaff verslikte zich boven de krant in zijn koffie. 'Jongens!?' Was deze Rozette helemaal van de ratten besnuffeld? In een reactie op *Lommel* pende hij rood aangelopen zijn mening over 'de grootste nazibegraafplaats ter wereld' neer op zijn website, *krapuul.nl*.

Zijn dat 'jongens'?

[...]

Deze 'jongens' waren Hitlers gewillige bezorgers van oorlog en terreur, razzia-uitvoerders, mededaders van de Holocaust, folteraars, executeurs, moordenaars – direct of indirect. 'Jongens'? Nazi-oorlogsmisdadigers, vanaf de allereerste minuut dat ze Nederland of België of al die andere landen volkomen tegen alle wetten en regels in binnen-

drongen. Jazeker, het binnenvallen van een vreedzaam land is een oorlogsmisdaad.

Enzovoort.

Om zeker te zijn dat men ook in het vermaledijde Lommel zelf zijn opiniestuk zou lezen, kreeg ik het van de auteur nog eens persoonlijk toegezonden. En hoewel die vaak nogal kort door de bocht gaat en zich hier en daar op feitelijke slordigheden laat betrappen (zo zijn er sinds het einde van de Eerste Koude Oorlog bij Stalingrad/Wolgograd, Koersk en Char-kiv nog grotere ‘nazibegraafplaatsen’ aangelegd) heeft hij op sommige punten, nou ja, een punt.

Nee, je moet niet zomaar andere landen binnenvallen.

Klopt, Hitler heeft niet in zijn eentje de wereld op stelten gezet.

En het zou zomaar eens kunnen dat Munis Dekelver zich omdraait in zijn graf telkens wanneer Rozette met de beste bedoelingen haar gedicht voordraagt.

Waar we het echter over eens kunnen zijn, is dat meneer Graaff zonder pardon abstractie maakt van de verhalen, beweegredenen, gevoelens en meningen, kortom van de *mensen* achter de sjablonen die hij simpelweg ‘nazi-oorlogsmisdadigers’ noemt. Hij *pauschaliseert* ze *unerbittlich* – in het Nederlands veralgemeent hij ze onverbiddelijk, maar een andere taal is een andere wereld en wij, waarde lezer, betreden die van Hitlers Duitsland. Daar hadden ze een heel vocabularium voorhanden rond de meedogenloze uniformisering van alles en iedereen, voor het platpersen van het particuliere in de ijzeren mal van het *Reich: Gleichschaltung, Volksgemeinschaft, Eingliederung*.

Hier liggen jongens en vaders. Slachtoffers en daders, verliezers. Onderwijzers, voetballers en schilders, daar kan je Rozette moeilijk in tegen spreken. De meesten gesmoord in de kiem en allemaal weerloos tegen elk oordeel. Ik wil nog een laatste maal bemiddelen tussen hen en het heden. Tussen de visies van Rozette en Arthur, ook. En deze keer prop ik het niet in een rondleidinkje van anderhalf uur. Deze keer neem ik er de tijd voor.

Ik klim in de pen en neem per brief afscheid van ‘de jongens’. Ze allemaal schrijven is natuurlijk onmogelijk. Ik moet me beperken tot een man of tien die de afgelopen jaren het diepst onder mijn huid zijn gekropen.

De oorlogsmisdadiger die je koude rillingen bezorgt.

De hartverwarmende pechvogel van een dissident.

De kwajongen uit de Hitlerjugend die zich een geroosterd kippenbilletje bekloeg voor het executiepeloton.

Het woord tot de doden richten – de act op zich, nog los van de inhoud – is een delicate kwestie. Je zou het *spiritual bonding* kunnen noemen, maar met evenveel recht en reden onbeschoft éénrichtingsverkeer. Dat mijn bestemmelingen geen weerwoord meer hebben, verdubbelt in elk geval mijn verantwoordelijkheid als afzender. Zeker wanneer anderen meelesen. Mensen die je alles kunt wijsmaken. Maar gelukkig ook mensen zoals u, met interesse in geschiedenis, misschien wel met meningen erover en terecht bezorgd om de publieke verstandhouding ermee. Mensen als Rozette en Arthur, wellicht wat minder uitgesproken, maar toch. Het valt dus niet uit te sluiten dat u soms de wenkbrauwen fronst. Dat u een retorische vraag onkies vindt, een persoonlijke bedenking aanmatigend of gra-tuit. Ik hoop op vergiffenis.

Het kan zijn dat u open brieven aan overledenen überhaupt génant of nauwelijks gepast vindt. Geloof me, dat vind ik ook. Aan de ene kant.

Anderzijds kan ik met de beste wil van de wereld geen oprechtere vorm bedenken om mijn tijd met Martin, Emil en de anderen een beetje deftig af te sluiten. Ik heb hen jarenlang gebruikt om een boodschap aan de man te brengen – een boodschap waarmee ze het niet per se allemaal eens zouden zijn, nota bene. Ik sprak met anderen óver hen, letterlijk over hun hoofden heen. Ze werden geïnstrumentaliseerd toen ze nog leefden, en na hun dood eigenlijk nog steeds. Dat het met noble bedoelingen was, verandert daar in wezen weinig aan.

Na al dat geroddel wil ik ze in de ogen kijken, voor zover dat kan.

Als Munis Dekelver zich mag omdraaien in zijn graf, waarom zou de Hongaarse *Volksdeutscher* Josef Lieber dat dan niet al honderden keren hebben gedaan? Anderhalve meter hoger stond ik zijn keuze voor de Waffen-SS te verklaren, de ene na de andere bocht van zijn verhaal afsnijdend om het in enkele minuten behapbaar te maken voor pubers. Zo iemand verdient een paar rechtzettingen, een verantwoording, als het al geen excuses zijn.

De hoogbejaarde zoon van dominee Erich Schlottmann biechte me zijn levenslange worstelingen met het verleden én met zichzelf op tijdens een discussie over de brieven van zijn vader. Het dwong me ertoe het spanningsveld tussen het christelijke geweten en de mores van de nazi's af te tasten. Dan spreek je als vanzelf ook de betreurde predikant in kwestie aan, ook al antwoordt die niet in de conventionele zin van het woord.

En wanneer de kleindochter van Emil Feigenbaum me vraagt zijn wel erg onwaarschijnlijke verhaal te openbaren, dan betrek ik opa zelf graag even in het gesprek. Even bijpraten: er is in de familie één en ander gebeurd sinds ze hem stervend uit een gebombardeerde trein sleepten.

De tien hoofdstukken die volgen zijn opgebouwd rond evenveel protagonisten, maar zijn geen hapklare biografietjes. Een korte inleiding prikt elke hoofdpersoon tegen een decor van tijd, ruimte en omstandigheden.

Van John Robijn wordt bijvoorbeeld duidelijk dat hij een halfwitte Indische Nederlander was, in een tijd dat Nederlands-Indië voor halfwitte Indische Nederlanders een steeds minder gezellige plek werd.

SS-Obergruppenführer Friedrich Alpers wordt voorgesteld als het vleesgeworden werkingsprincipe van de nazistaat volgens de beroemde historicus Ian Kershaw: *working towards the Führer*.

Albert Breitzke laat zich dan weer in de hoek schilderen als verzetsman in het Hannover van de jaren 30.

Langsheen biografische broodkruimels volgt de lezer van daaruit het pad van elk van deze zo verschillende mannen naar een treurig en gemeenschappelijk eindpunt: de oorlogsbegraafplaats van Lommel. Maar waar educatief werk op een *Erinnerungs- und Lernort* het verleden als grondstof

heeft, is het gericht op de toekomst en speelt het zich af in het heden. Interessante gesprekken met nabestaanden in Duitsland of elders worden met de verhalen van de gesneuvelden verweven, reisreportages en intrigerende ontmoetingen op de begraafplaats evenzeer.

Een vriendelijke jongeman met Rwandese roots die in innige stilte verzinkt bij graven van Vlaamse collaborateurs? Ik krab me even in de haren en ik schrijf het op.

Is een Chinese professor germanistiek zo vriendelijk zijn inzichten rond Europa en geopolitiek met me te delen? Hij mag dan al wat gedronken hebben, ik zou ze u niet willen onthouden.

En als ik u vertel dat de ongeneeslijke romanticus Helmut Peßl verzwoeg in een hoofse liefde, dan wilt u toch met me mee naar Graz, waar sommige studenten zich, net als hij ooit, nog steeds laven aan het oermanelijke ideaal van de duellerende drinkebroer?

De brief zelf vormt weer de sluitsteen, letterlijk en figuurlijk. Ik richt me tot Albert, tot Josef, tot Emil, knoop losse eindjes aan elkaar en bedank hen voor de samenwerking. Beginnen doe ik met de moeilijkste, die niemand is en iedereen tegelijk: de onbekende soldaat. Van hem weet ik niets, behalve dat hij dood is, misschien nog doder dan zij die nog een naam hebben. En ook weer niet, want vreemd genoeg is hij tastbaarder dan alle anderen.

De overige negen hebben me evenveel verschillende wegen naar hetzelfde resultaat getoond. Die wegen heb ik in zevenmijlslarzen overlopen met een paar duizend jongeren; misschien viel daar iets uit te leren. Sommigen hebben een heel uur lang niet op hun telefoon gekeken, dat schiep hoop in de toekomst.

Tot de Duitse oorlogsgravendienst het einde van de geschiedenis in Lommel aankondigde.

Tijd om naar huis te fietsen. Ik snuif gulzig een teug met erwtensoep en koffie geparfumeerde parochiezaallucht op. Als ik de volgende keer een herdenkingsplechtigheid bijwoon, zal het misschien in mijn eigen tijd

zijn. Onbezoldigd, nootjes spugend, klagend dat de jeugd niks meer van de geschiedenis kent.

Ik zet mijn helm op, schud Roger de hand en voel de lotsverbondenheid opgloeien in mijn borst.

Uitgegeven met steun van Literatuur Vlaanderen

Blijf steeds op de hoogte van de nieuwste boeken, activiteiten, kortingen en podcasts door je in te schrijven op de nieuwsbrief van Ertsberg:
www.ertsberg.be/nieuwsbrief.

© 2025 Ertsberg | Standaard Uitgeverij en Guy Cardeynaels
info@ertsberg.be

www.ertsberg.be

www.standaarduitgeverij.be

✉ @ErtsbergB

f www.facebook.com/ertsberg

📷 [ErtsbergB](https://www.instagram.com/ErtsbergB)

NUR 689, 686

THEMA NHWR7

ISBN 978 94 6498 423 1

Wettelijk depotnummer D/2025/15435/003

Omslag: Mario Debaene

Zetwerk: www.intertext.be

Auteursfoto: Fotografie An Clapdorp

Foto's binnenwerk: tenzij anders vermeld © Guy Cardeynaels

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

De uitgever heeft getracht de auteursrechten van alle opgenomen illustraties te achterhalen. Eventuele rechthebbenden wordt verzocht contact op te nemen met de uitgeverij.